

Mistä syntyi informaatio?

Armand Mattelart: Informaatioyhteiskunnan historia. Alkup. Histoire de la société de l'information, 2001, suom. Risto Suikkanen. Tampere 2003 Vastapaino. 172 s.

■ Uusi teknologia ei ole läheskään niin uutta kuin siitä halutaan tehdä. Teknologis-deterministiseen kielenkäyttöön kuuluvat kuitenkin ajatukset teknologiasta, joka avaa uuden, useimmiten uljaan, maailman. Samaan kuuluvat puheet ”innovaatioista” ja ”keksinnöistä” aivan kuin teknologia syntyi valaistuksen kokemuksina. Romantiikan ajatus luovuudesta elää kukoistustaan teknologia-diskursseissa.

Mutta uudella teknologialla on vanhat juuret ja jokainen ”uusi innovaatio” orientoituu pitkälti taaksepäin tuijottaen. Teknologiat sijoittuvat aina osaksi pidemmän keston ilmiöitä, eivätkä ole sosiaalisen maailman ulkopuolisia prosesseja. Kuten Michel Foucault muistutti, teknologia on aina sosiaalista ennen kuin se on teknologista.

Ranskalainen informaatio- ja kommunikaatiotieteiden professori Armand Mattelart on kirjoittanut laajalti kommunikaatioteorioiden ja kommunikaation historiasta. Vastapainon suomentama *Informaatioyhteiskunnan historia* jatkaa näitä samoja teemoja kompaktissa reilun 150 sivun paketissa. Mattelartin teos asettuu sel-

västi vastustamaan teknologisen determinismin ja omalakiisuuden diskurssia. ”Meille julistetaan uutta yhteiskuntaa, joka on ilman muuta nykyistä ’solidaarisempi, avoimempi ja demokraattisempi’. Informaatiotekniikan kehitys asetetaan näin kansalaiseskustelun ja -väittelyn ulkopuolelle”, Mattelart määrittelee johdannossaan. Tehtäväkseen hän asettaa tuon rakennelman esioletusten poliittisten – eli kontingenttien – juurien osoittamisen. Mattelart takertuu juuri ”informaatioyhteiskunnan” tai ”tietoyhteiskunnan” historiattomuuden ongelmaan. Menneisyys on tässä diskurssissa korkeintaan kahden vuosikymmenen mittainen aivan kuin maailma olisi syntynyt vasta 1900-luvulla.

Samansuuntaista verkostoituneen mediakulttuurin kritiikkiä on esittänyt mm. mediatutkija Friedrich Kittler. Hän pitää tällaisen järjestelmän paradigmaattisena mallina lentokonetta, jossa pilotit tutkajajärjestelmiin ja mittareihin kytkettyinä tietävät ainakin suunnilleen missä mennään kun matkustajat taas ovat kytkettyinä mediakulttuurin sikiöpusseihin, joissa heille syötetään mikroruokaa ja audiovisuaalista aistien täytettä. Ainoastaan etuoikeutetut tietävät, miten teknologia toimii, kun suurin osa jää tyytyväiseksi kuluttajan osaansa ”helppokäyttöteknologian” armoille.

Informaatioyhteiskunnan historia lähtee jäljittämään näitä diskurssin muotoja uuden ajan alusta ja numeroita sekä mitattavuutta koskevasta ajattelusta. Tämä esimerkiksi Leibnizin aritmeettisen koneen muodossa konkretisoitunut

ajattelutapa on Mattelartille oiva esimerkki tähän informaation ja ajattelua järjestävien tietokoneiden maailmaan sisältyvästä kontrollista. Entistä tehokkaammilla prosessointikoneistolla on mahdollista järjestää entistä suurempia ja moninaisempia lukuja ja määriä, mikä oli välttämätöntä mm. kapitalismin tarpeisiin: ”Kauppiat, rahoittajat ja keinoittelijat tarvitsivat tietojen keräämisen, tallentamisen, hallinnollisen käsittelyn ja jakamisen menetelmiä muun muassa uusien merten takaisten alueiden hyödyntämiseen.” Samaan ajatusrakennelmaan kuului lisäksi ajatus universaalista kielestä, joka olisi puhdistettu kaikesta niin sanotusti luonnollisten kielten epäselvyyksistä ja kaksimielisyyksistä. Tietyissä mielessä tässä hahmoteltiin jo digitaalisen binaarikielen ajatusta maailmasta, joka voitaisiin ymmärtää vain nollien ja ykkösten selkeästi kontrolloitavina yhdistelminä.

Tämä ”tilastollisen järjen” syntyminen näkyi konkreettisine yhteiskunnallisina käytäntöinä, joista esimerkiksi Foucault on käyttänyt nimitystä biovalta: ihmisten käsittelemistä järjestämisen, hallinnoinnin ja sijoittamisen problematiikkana. Armand Mattelart nimittää Adolphe Quételet’n tämän ajattelutavan kiteytymäksi. Quételet, joka mm. loi tilastollisen kirjanpidon mallin Belgian hallituksen käyttöön vuonna 1830, tarjosi todennäköisyysajattelun malliksi sosiaalisen kentän hallitsemiselle. Tätä hän kutsui sosiaaliseksi fysiikaksi, minkä perustaksi ja keskeiseksi käsitteeksi nousi ”keskimääräinen ihminen” Kyse oli uudenlaises-

ta mahdollisuudesta säädellä ihmismassoja ja näiden elämää.

Digitaalisten kontrollikoneiden sosiaalinen tausta on siis osaltaan uuden ajan alun numeraalisen hallinnan ja sosiaalisen järjestämisen valtakoopteissa. Informaatioajattelun utopistisen lupauksen 1900-luvun versioksi Mattelart nostaa verkostoajattelun ja tietoyhteiskunnan lupaukset de-hierarkisoinnista, globalistumisesta, harmonisoinnista ja vapaavaltaisuudesta. Teknolibertaaniset myytit uusyhteisöllisyydestä sekä digitaalisen kulttuurin tasa-arvoisesta ja vapaasta kehityksestä ovat nykypäivän ilmaus entistä tehokkaammista kontrollin muodoista, jotka nojaavat kontrolloitavien vapaaehtoisuuteen: ”Horisontaalisuus, läpinäkyvyys, nopeus, joustavuus, toimijoiden autonomia, kansalaisvastuu: nämä yritysmailman uudet valmis- aatteet (prêt-à-penser) nojaavat nekin siihen uskoon, että tietotekniikalla on mahti mullistaa sosiaaliset suhteet perin pohjin”, Mattelart kirjoittaa. Suomessa esimerkiksi nuoruusomalainen-ryhtiliike 1900-luvun lopulla kertoi samasta ilmiöstä, jossa politiikka haluttiin depolitisoida ja valtiollinen toiminta haluttiin muuttaa yritystoiminnaksi. Samalla vaadittiin, että yksilön tulisi olla yksilö, vastuussa itsestään. Taus- talla oli perustava (jälki)teknologisen yhteiskunnan jaottelu asiantuntijoihin, jotka ymmärtäisivät tieteellisillä metodeilla asioiden *todellisen* olemuksen ja yksilöihin, jotka toimisivat lähinnä kuluttajina ilmaisten yksilöllisyyttään kaupan kas- salla. Käsitykset teknologiasta

liittyvät siis myös laajempiin poliittisiin diskursseihin ja tendenseihin.

Informaatioyhteiskunnan historia hahmottelee digitaalisen kulttuurin genealogisia kerroksia lähinnä utopioiden näkökulmasta. Mattelart esittää, miten teknologiset koopteet ovat yhdistyneet tietynlaisiin yhteiskunnallisiin valtasuh- teisiin, jotka on yritetty häivyttää teknologisen kehityksen luonnollistamisella. 1900-luvun lopun ilmiöksi voidaan Mat- telartia myötäillen nähdä utopioi- den muuttumisen tieteelliseksi ennusteiksi. Tieteelliset utopiat eivät olet enää vain toiveajatelua, poliittisia kannanottoja tai argumentointia, vaan tiedet- tä: laskettuja mahdollisuuksia, jotka ovat keskustelun ulko- puolella. Samalla tietysti Mat- telartin oman teoksen vahvas- ti argumentoiva ja retorisesti poleeminen ote paljastuu. Hän ei esimerkiksi esitele dysto- pioita tieteen ja teknologian omalakisuudesta, joita esimer- kiksi 1980-luvun kyberpunk- kirjallisuudessa käsiteltiin. 1900-luvun loppu oli toki tek- nolibertaanien optimistista us- koa verkostoitumisen messiaa- niseen voimaan, mutta samal- la esimerkiksi tietokoneviruk- set, geenimanipulaatio sekä ympäristöongelmat herättivät epäuskoa tieteen ja teknolo- gian ainutlaatuisuudesta. Mat- telartin kuvaama teknouskon yhteiskunta oli samaan aikaan myös riskien yhteiskunta, jota leimasi epävarmuus ja tekno- logian vastaisuus.

Tätä ei voi kuitenkaan lu- kea Mattelartia vastaan. Rans- kalaiseen tyyliin hänen otteen- sa on esseistinen, kriittinen sekä vahvasti argumentoiva,

mikä tuntuu aina tuoreelta suomalaisen tieteellisen tekstin kontekstissa. Tällöin toki kokonaisvaltaisuus kärsii, ja *Informaatioyhteiskunnan historia* jää usein heitonomaiseksi. Silti toivoisin sitä luettavan, pohdittavan ja siitä opittavan, koska teos tarjoaa lähtökohtia digitaalisen verkostoituneen yhteiskunnan historian tutkimiselle, jossa teknologia nähdään osaksi laajempaa sosiaalimentsentaalis-poliittista vaikutuskerrosta. Ajattelua ei ole vain filosofiassa, vaan esimerkiksi teknologiset koosteet ja käytännöt voidaan käsittää ajatusrakennelmiksi. Teknologian tutkimuksen tulisi levitä laajemminkin humanististen tieteiden agendalle, koska on aika ylittää tiedemaailmaamme varjostanut kantilainen jako ihmisiä tutkiviin tieteisiin ja luontoa ja teknologiaa tutkiviin tieteisiin. Tiede ja teknologia eivät ole omalaksisia ilmiöitä ihmismaailman tuolla puolen, vaan vaikuttavat hyvin konkreettisesti arkipäiväämme, haivaintoihimme ja ajatuksiimme. Teknologian tutkimusta ei saa jättää vain insinöörien käsiin.

Jussi Parikka